

KÜLÖNFÉLÉK.

A lelkészek fizetésének kiegészítéséről szóló törvényjavaslatot, melyet a kormány már korábban kilátásba helyezett, a vallás- és közoktatásügyi minster benyújtotta az országgyűléshez. Tekintve az ügy fontosságát, fennebb egész terjedelmében közöljük. E javaslat örömhír az ország összes szerényjövedelmű lelkészeinek s azok közt bizonyára az unitáriusoknak is. E javaslat magában foglalja azt, mire a háromszéki prot. lelkészek mozgalma czélt, mely a javaslatnak előhírnöke volt, hogy a lelkészi fizetések 600 frt helyett 800 frtra egészítettessenek ki, mert tényleg a javaslat a lelkészi állás jövedelmét az állampénztár terhére évi 800, illetőleg 400 forintra egészít ki. A négyszáz forint olyan lelkészekre vonatkozik, kiknek nincs teljes minősítésük, kik nem tudják 8 középiskolai osztály és 3 évi hittani tanfolyam elvégzését igazolni. Az eddigi állapothoz képest, el kell ismerni, e törvényjavaslat nagy előhaladás. És ezt nemcsak anyagi részére kell érteni, hanem formájára is. A munkálaton meglátszik a szabadelvűség nyoma. A katolikusok bár külön említettnek, de nincsenek a protestánsok velük szembevéve, hanem egymás mellé vannak sorolva, mint „törvényesen bevett vallásfelekezetek.“ De mind e mellett a javaslatnak több pontja van, melyeket nem tarthatunk kedvezőknek. S van különösen egy pontja, mely reánk nézve egy ultramontan kormány kezében a legveszedelmesebb eszköz lehetne. Ugyanis jövedelmi csökkenés esetén a minsternek fenn van hagyva, hogy ha a hívek csekély száma indokoltá teszi, a kiegészítés felemelését megtagadhatja és a felekezeti főhatóságot az illető hitközség önállóságának megszüntetésére hivatja fel. (15. §.) Mi fog csekély számnak tekintetni, ki határozza meg ezt? Vannak ismét pontok, melyekre szükség lehet némely egyházakkal szemben (7., 8., 9. §§.), hogy az állam ellenőrző jogát annál inkább gyakorolhassa, de oly egyházaknak is benyulni ezért önkormányzatába, melyek „államellenes magatartást“ sohasem tanúsítottak, hanem mindig az államiságáért küzdöttek, és ismét a kath. lelkészeket fegyelmi ügyben kivenni a többieket kötelező törvény alól, — ez kevésbé látszik indokoltnak. A javaslat mindenesetre bővebb megfontolást igényel s óhajtható, hogy az egyházi hatóságoknak nyilatkozattételre idő adassék, mielőtt azt az országgyűlés tárgyalás alá venné.

Az új collegiumi épület tervét a vallásközönség tanácsa Pákey Lajos építézmérnök által elkészítette. A rajz egy teljesen modern iskola és monumentális épület képét nyújtja. A bizottság kidolgozta a költségvetést is, mely azonban jóval magasabb, mintsem, hogy a vallás-

közönségnek e célra fordítható pénzvagyona és az állam által kiutalt összeg fedezné. Így szükségessé vált, hogy a segélyemelés iránt a magas kormányhoz újra felterjesztés tétessék. Főt. Ferencz József püspök ur lépéseket tesz az ügy sikeres megoldására, mit annál inkább kell remélnünk, mert ez az unitáriusoknak egyetlen főiskolája és az egyedüli gymnasiuma, melyhez az állam egyáltalán segélylyel járul.

Az Erdélyi Prot. Közlöny, melyet Szász Gerő szerkesztett és adott ki, f. év elején megszűnt. Nem foglalkozunk a körülményekkel, a melyek közt ez történt, levén azok teljesen ref. afiainak belügye. De azt el kell ismerni, hogy az E. P. Közl. az egyházi irodalomban szép multat hagy hátra. Az új ref. Közlöny „Erdélyi Protestáns Lap“ czímen jelenik meg Molnár Albert szerkesztésében.

Házassági statistika. Az országos statisztikai havi közlemények november havi füzete szerint élve született 1897. november havában: 52,156; halva: 1166; elhalt hét éven alul: 17,604; hét éven felül: 20,840; összesen: 38,444; népszaporodás: 13,712. Házasság kötött: 21,324. Ebből vegyesházasság volt: 1996; ‰-ban 9:36. Ág. hitv. ev. tiszta házasság: 1542; ev. ref. tiszta házasság: 1464. Azon 187 vegyesházasságból, hol a vőlegény róm. kath. a menyasszony ág. h. ev. megegyezés szerint 44 esetben az apa, 11 esetben az anya válását fogják követni a gyermekek. Veszteség, vagy ha úgy tetszik hátrány: 33. Megegyezés nem létesült 132 esetben. Azon 212 vegyesházasságból pedig, hol a vőlegény ág. hitv. ev. és a menyasszony róm. kath. megegyezés szerint 25 esetben az apa, 57 esetben az anya válását fogják követni a gyermekek. Veszteség, vagy ha jobban tetszik hátrány: 32. Megegyezés nem létesült: 130 esetben. Azon 132 vegyesházasságból, hol az egyik fél ág. hitv. ev. a másik fél nem róm. kath. de más vallású, 14 esetben létesült megegyezés, mely szerint 6 esetben az ág. hitv. ev., 8 esetben a más vallást fogják követni a gyermekek. Veszteség: 2. Megegyezés nem létesült: 118 esetben. Ezen esetekben az ág. hitv. ev. egyház nyeresége a gör.-keleti egyházból kettő, az ev. ref. egyházból: 4; vesztesége a gör.-kath. egyházzal szemben: 5, az ev. ref. egyházzal szemben: 3. Egy ág. hitv. ev. vallású vőlegény kötött november hóban házasságot félekezetenlküli menyasszonynyal; megegyezés nem létesült. Azon 253 vegyesházasságból pedig, hol a vőlegény róm. kath. a menyasszony ev. ref., megegyezés történt: 55 esetben, melyből 45 esetben az apa, 10 esetben az anya vallását fogják követni a gyermekek. Veszteség, vagy ha úgy tetszik hátrány az ev. ref. egyházra 35. Megegyezés nem létesült: 198 esetben. Azon 345 vegyesházasságból, hol a vőlegény ev. ref., a menyasszony róm. kath., megegyezés létesült: 119 esetben, melyből 31 esetben az apa, 88 esetben az anya vallását fogják követni a gyermekek. Veszteség: 57. Megegyezés nem létesült: 226 esetben. Azon 171 vegyesházasságból pedig, hol az egyik fél ev. ref. a másik fél nem róm. kath. de más vallású, 14 esetben létesült megegyezés, melyekből 7 esetben az ev. ref. és 7 esetben a más vallást fogják követni a gyermekek. Nyereség-veszteség: 0. Megegyezés nem létesült: 157 esetben. Ezen esetek-

ben az ev. ref. egyház nyeresége a gör.-kath. egyháztól 4, a gör.-keletitől 2, az ág. hitv. ev. egyháztól egy; vesztesége a gör.-kath. egyházzal szemben három, az ág. hitv. ev. egyházzal szemben négy. Három ev. ref. vőlegény kötött november hóban házasságot izraelita menyasszonynyal, egy izraelita vőlegény ev. ref. menyasszonynyal s egy ev. ref. vőlegény felekezetenélküli menyasszonynyal; megegyezés 1 esetben sem létesült. A róm. kath. egyház a két protestáns egyháztól fent jelzett hódításon kívül a 410 nem ev. vagy ref., de más vallással kötött vegyesházasságból megegyezés szerint vesztett 7, de részére 27 esetben biztosított a gyermekek vallása, nyeresége tehát itt is: 20. Megegyezés nem létesült 376 esetben. Vesztesége a gör.-keleti egyházzal szemben hat, az izraelita hitfelekezettel szemben egy, nyeresége pedig a gör.-kath. egyháztól: négy, a gör.-keletitől: 17, az izraelita hitfelekezettől hat. Róm. kath. és izraelita vallású felek között létesült 23 házasság, *egyéb* vallással kettő, felekezetenélkülivel egy sem. Keresztyén és izraelita között november hóban összesen: 29 házasság kötött. Keresztyén és felekezetenélküli között összesen: 2. Keresztyén és *egyéb* vallású között kettő. Ismételve kiemeljük a házasságra lépő *unitárius házassafelek azon bizteleltreméltó határozottságát*, hogy a gyermekek vallására vonatkozólag nem egyezkednek; nem nyernek, de nem is veszítenek, illetőleg a határozott ellenállással bizonyára csak nyernek. E szerint a november hóban kötött vegyesházasságoknál az ág. h. ev. egyház vesztesége a róm. kath. egyházzal szemben: 65; más hitfelekezetekkel szemben vesztése: 2; összes vesztesége november hóban: 67. Az ev. ref. egyház vesztesége a római kath. egyházzal szemben: 92; nyereség-vesztése más hitfelekezetekkel szemben: 0; összes vesztesége november hóban 92. *Homola István.* (Prot. E. I. L.) — December hóban: Az ág. hitv. ev. egyház vesztesége összesen: 13; az ev. ref. egyház nyeresége: 18, miből 1 esetben az unitárius egyháztól nyert.

A magyar kir. központi statistikai hivatal előfizetésre felhívást bocsátott ki: 1. Magyar statistikai évkönyv 1897. évi folyama; 2. Magyar Stat. közlemények 3 köt.; 3. Statistikai havi közlemények; 4. Magyarország tiszti czim- és névtára; 5. A magyar korona országainak helységnévtára — czimü munkákra, melyeknek előfizetési ára együttesen: 13 frt. Az egyes kiadványokat külön is meg lehet rendelni. A *Statistikai havi közlemények* ára egész évre 4 frt. Ez foglalja magában a születések, házasságkötések, halálozások, vegyes házasságok statistikáját.

Mills Fay Benjamin, egy népszerű amerikai evangélikus lelkész, a ki közelebbről oda hagyta régi orthodox barátait és egyházát s jelenleg a bostoni Musik Hall-ban tart egyházi beszédeket, közelebbről a „történeti Krisztust“ tevén beszéde tárgyává, hogy a maga vallásváltoztatását igazolja, előadta, hogy minő népszerű hitnézetekről kell az embernek lemondania, ha a mester életének jelentőségét tisztán fel fogni és megérteni akarja. A régi felfogásnak mindazon titokszerű elemeit félre kell tenni, melyek az ő tisztán emberi voltával ellenkeznek,

és félre kell tenni mindazokat a hittételeket, a melyek össze nem egyeztethetők az Isten atyaságának nagy igazságával, a mely Krisztus életének és tanításainak központjául szolgált. Beszédét pedig így végzi: Jézus nem azért élt, hogy minket elcsüggeszsen, hanem inkább bátorságot öntsön szívünkbe és lelkesítsen. Semmire sincs napjainkban oly nagy szükségünk, mint a Jézuséhoz hasonló hitre, reményre és szeretetre, a ki egy új és istenibb civilisációnak vetette meg alapját a maga gondolataival és jellemével. És azzal tiszteljük meg őt, ha hozzá hasonlóká igyekszünk lenni s nagy nevével nem élünk többé vissza önző érdekeink támogatására. Egy festő-művészről hallottam, hogy Jézust természetfeletti dicsőtől sugárzó arczezal és fején a szokásos égi fénykörrel lefestvén, midőn egy gyermeket oda hívott, hogy nézze meg, ez így szólott: „Ez a kép bizonyára egy angyalt ábrázol.“ A festő a gyermeknek ezen megjegyzésére ecsetjével letörölte a vászouról a képet s egy ujat festett, melyen Jézust, mint egy fejedelmi személyt ragyogó koronával kívánta kiábrázolni. Az ő gyermek-birálójának ezt is megmutatván, ez ismét így szólott: „Ez bizonyára valamely nagy király arczképe.“ A magával elégedetlen művész most újabb kísérletet tett és egy egészen természetes emberi alakot festett, melynek magatartásából hit, fénylő szeméből a remény és egész alakjából szeretet sugárzott ki, melyet a gyermek meglátván, elragadtatva kiálta fel: „Igen, igen, bizonyára ez az én édes Jézusom“. Szabadítsuk meg Jézust attól a haszontalan, gyermekes ruházattól, a melybe a világ gyermekkora felöltöztette. Tegyük az ő szeretetét magunkévá. Elveinkért, ha kell, haljunk meg; de az Istenben való bizodalmat soha el ne veszítsük. Legyen a szt. lélek ereje munkásabb bennünk, mint a mielő volt még a szent hajdanban is.

Unitárius énekeskönyv a XVI-ik százban. Mindeddig nem tudtuk biztosan, hogy Dávid Ferencz idejében az unitáriusoknak volt nyomtatott énekeskönyvük. A keresztúri és marosvásárhelyi gymnasium két csonka példánya 1608. tájáról való, mint ez a régibb énekek közé felvett Balassa- és Bogáthi-féle zsoltárokból világos. Thoroczkaí Máténak a Básta-féle pusztításokon kesergő jeremiádjá is kétségtelenné teszi, hogy ez eddig legrégebbnek ismert unitárius énekeskönyv csak a XVII-ik száz elején jöhetett ki a sajtó alól. Uzoni ugyan említi historiájában, hogy ő Szentábrahámi Mihály püspöknél látott olyan graduált, mely a Dávid Ferencz idejéből való nyomtatott példánynak volt másolata, de az említett graduál eltüntével az Uzoni előadása sem látszott bizonyosnak, ki az egyetlen írott példány megítélésénél könnyen tévedhetett. Ámde most legujabban olyan adatnak jutottunk birtokába, mely az unitárius énekeskönyvnek Dávid Ferencz idejében kiadását kétségtelen hitelességgel kimutatja. Enyedi prédikációinak ugyanis a sárospataki főiskolai könyvtárban őrzött nagybecsű másolatában a 177. lapon (*Triacas IV. Concio XV.*) ez olvasható: »Ám mostan a könyvnyomítató egynehány szép dicséreteket *külön* kinyomtatott, az imátságokkal edgyütt, kikkel mostan szoktunk élni. Sokan vadnak az hallgatók közül, kik írást értnek; egy néhány pénzeket ne szánnyák, ve-

gyenek benne és velünk edgyütt énekeljenek és imátkozzanak az Úrnak“. Az itt említett énekeskönyv nem lehet más, mint az unitáriusok kisebb énekeskönyve („*Áitatos Isteni Dicziretek*“), melyet 1620-ban is, 1700-ban is kiadtak Várfalvi Kosa János Catechesisével és egy „*Imádságos Könyveczké*“-vel együtt nyomtatva s melynek Enyedi idejében történt első kiadásáról és kiadójáról (ez kétségkívül maga Kosa János volt s könyvnyomtató az ifjabb Heltai) eddig mit sem tudtunk. Az Enyedi szavai közül kiemelt „külön kinyomtatás“ bizonyossá tesz bennünket arról, hogy Kosa János a már kiadott s közkézen forgó nagyobb énekeskönyvből állítá össze a magáét, a prédikátortól melegen ajánlt „egy néhány szép dicséreteket“. Már most ezekből könnyen kiokoskodható, hogy jóval e kisebb énekeskönyv előtt ki volt már adva az unitáriusok nagyobb énekeskönyve s valószínű, hogy már 1574 előtt, mert 1574-ben akarta kiadni Heltai „a bibliabeli szent historiáknaak szép énekeit és a sóltárnak rend szerént való psalmusit, melyeket sok jámborok szörzetteenek szép nótákra és versekre“; de szándékát Báthory István behozott censurája miatt végbe nem vihette (*Szabó Károly*. Régi m. könyvtár. I. 58.) A hol már a kiadó az összes psalmusok és a bibliabeli szent historiák szép énekeinek kiadására gondol, meg kellett lenni ott a rendes énekeskönyvnek, melyet utóbb csak a késő utánnomás pusztíthatott ki az utolsó példányig. Ugyanitt azt a sejtelmet sem hallgathatom el, hogy az unitárius énekeskönyv legelső kiadásának kézirati emlékét a gyulafehérvári püspöki könyvtár tartotta fenn. Az ott becses kincsékként őrzött legrégebb protestáns graduál, melynek nyomtatott eredetije a németből fordított Luther-féle énekeket a magyar protestánsok közt elterjeszthette, sehol másutt inkább nem készülhetett, mint Kolozsvárt, a kolozsvári magyar eklezsia körében, mely Dávid Ferencz vezetése alatt az ottani szász gyülekezettel a hitélet minden terén igyekezett lépést tartani. Csak is itt érezhették élénk szükségét a Luther-féle énekeskönyv magyar kiadásának s a régi unitárius énekeskönyv a lutheránus kornak igen sok jelét mutatja. Ez időből maradt reánk, hogy a Luther örök-szép hymnusai („*Erős várunk nekünk . . .*“, „*Jó úr isten, tekints . . .*“) ódon német dallamaikkal együtt ma is kedvelt énekei az unitáriusoknak.

Kanyaró F.

Filep István †. Elköltözött ismét egy a régiek közül, egyike a legjobbaknak, a kipróbált, hiv férfiaknak. Filep István jan. 10-én meghalt Korpádon, hol az utóbbi időben vejénél Ferenczy József birtokosnál tartózkodott. Ügyvéd volt, s a báró Bánffy családnak jogtanácsosa. Az egyházi ügyek iránt mindig érdeklődött, azokban részt vett. Számos éven át buzgósággal viselte a kolozsvári egyházközség gondnokságát. Egy időben felajánlatott neki a polgármesteri állás is, de előhaladt korára való tekintettel nem fogadta el. Vidám kedélyü ember volt s különösen néhai Mikó Lőrincz és Kovácsi Antal tanár barátjai társaságában szivesen időzött, a kiknek most már 86 éves korában ő is utánnok ment.

Radó János † jan. 10-én Nagybecskerekén. A pénzügynél szolgált s mint pénzügyigazgató helyettes végezte 51 évre terjedő életpályáját. Több évig hivataloskodott Déván, hol az egyházközségnek is, mint pénztárnok, egyik buzgó, érdemes munkássa volt. Ezelőtt pár hónappal ment át új állomáshelyére, hol rövid szenvedés után sokunk fájdalmára megszűnt élni.

Kriza Sándor †. A nagyajtai magas hegyen épült szentegyház tájkáról szomorú hírt hoznak a szellők. Hol Kriza János, a költő született s márványtábla hirdeti a helyet, a papilak gyászba borult. Kriza Sándor, Kriza János öcsese, az egyházközségnek 43 éven át lelkipásztora 70 éves korában febr. 19-én meghalt. A kert pázsítja zöldelni fog, a virágok virágozni, a fák bimbót hajtani, a munkás méhek röpködni, de azt, ki őket színről-színre ismerte, nem fogják többé ott találni. A harangok szava hangzani fog, de őt már nem hívhatják az Úr szentegyházába. Kriza nagymiveltségű pap volt, szerette az irodalmat, sokat tanult és olvasott, és szerette a természetet, melylyel rendes munkaidején kívül sokat foglalkozott. Hivatalát lelkiismerettel töltötte be, gondja volt mindig a tartalmas beszédekre. A körnek, a melyben élt, a mivelteknek és a népnek egyaránt tiszteletét és becsülését vívta ki, a mit mindvégig megtartott. A szabadságharcban, mint honvédhadnagy szolgált. Egyik ékessége volt az unitárius papságnak. Vajha méltó utód jőne az ő tisztos örökébe!

Gyász hírek: *Ózv bölöni Mikó Samuné*, szül. abrudbányai Fikker Károlina élete 87-ik évében jan. 6-án jobblétre szenderült. Egy derék magyar nő és családanya hunyt el benne. Halálát gyermekei Mikó Béla, bányafőmérnök, Mikó Dezső bányabirtokos, Mikó Matild fájlalják mindenek felett és kiterjedt, nagyszámu rokonság. — *Gálfalvy Samu*, lelkész, mint utólag értesítnek, múlt évi dec. 15-én elhalálozott. A sárdi ekkleziában munkált. Nagyszámu családot hagyott hátra.

ARANYKÖNYV.

Az »Ezredéves Emlékalap«-ra tett kegyes adományok.

(Tizedik közlemény.)

185. Boros Albert Szt.-Gericzéről.....	2	frt	—	kr.
186. Barabás Lajos lelkész, Sz-Keresztúrról.....	3	»	—	»
187. Báró Petrichevich-Horváth Kálmán főgondnok (másodszer, l. 130 sz.).....	100	»	—	»
188. Székely Mózes kir. alerdőfelügyelő N.-Szeben.....	2	»	—	»
189. Jóvá írt kamat kolozsmegyei takarékpénztárnál.....	38	»	84	»
190. Darkó Gábor m. kir. erdész, Bereczk.....	2	»	—	»
191. Varga Zsigmond ny. lelkész, Szt.-Ábrahámról: a) 3 veje, 5 menyje és 1 hajadon leányáért 1 frt.; b) Albert János, volt tordai lelkész 53 évi jeles papsága emlékeül 1 frt.; c) Jakab József, egykori theol. tanár emlékére 1 frt.; d) Jakab Elek, derék unitárius írónk				